

De Relatie Tussen Zelfbeeld en Proactieve en Reactieve Agressie bij Basisschoolleerlingen

Dionne Boschloo, S4559959

Masterthese (SOW-MPSGP-MTHESE1719-CRSSET)

Faculteit der Sociale Wetenschappen, Psychologie

Mastervariant Gezondheidszorgpsychologie

Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleider: dr. S. E. M. J. Stoltz

Nijmegen, 4 juli 2019

Samenvatting

In de huidige studie is onderzoek gedaan naar de relatie tussen het zelfbeeld en verschillende functies van agressie bij basisschoolleerlingen. Via een online monitor met 8708 deelnemers ($M = 10.53$ jaar) werd het zelfbeeld gemeten (Competentie-Beleving Schaal voor Kinderen van 8-12 jaar), de sociale acceptatie door leeftijdsgenoten en de proactieve en reactieve agressie zoals gezien door leeftijdsgenoten (sociometrie). Verschillende analyses tonen aan dat kinderen met een laag zelfbeeld gemiddeld meer proactieve en reactieve agressie laten zien dan kinderen met een hoog zelfbeeld. Ook blijken kinderen die een lage acceptatie verkrijgen door leeftijdsgenoten meer proactieve en reactieve agressie te laten zien dan kinderen die een hoge acceptatie verkrijgen. Daarnaast lijkt zowel een laag zelfbeeld, een lage acceptatie door leeftijdsgenoten als het samen voorkomen hiervan voorspellend te zijn voor proactieve en reactieve agressie. Tenslotte kwam naar voren dat een grotere discrepantie tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten samenhangt met zowel meer proactieve als reactieve agressie, waarbij specifiek geldt dat kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld in vergelijking met een onrealistisch negatief zelfbeeld meer proactieve en reactieve agressie laten zien. Naast het bieden van handvatten voor vervolgonderzoek is dit onderzoek van toegevoegde waarde voor agressie-preventieprogramma's, gezien de bevinding dat zowel persoonsgebonden factoren (zoals zelfbeeld) als omgevingsfactoren (zoals sociale acceptatie) bijdragen aan proactief en reactief agressief gedrag.

Keywords: zelfbeeld, proactieve agressie, reactieve agressie, acceptatie, basisschoolleerlingen

Stabiele agressie tijdens de kindertijd is geassocieerd met verschillende psychosociale problemen die tot in de volwassenheid kunnen blijven bestaan (White & Kistner, 2011). Ondanks dat een bepaalde mate van agressie kan horen bij de normale ontwikkeling van kinderen, kunnen afwijkingen van de normale ontwikkeling ervoor zorgen dat kinderen op latere leeftijd meer agressief gedrag gaan vertonen (Loeber & Hay, 1997). Zo kunnen er problemen ontstaan met betrekking tot de sociale vaardigheden, kan er sprake zijn van delinquentie en kan er antisociaal gedrag worden gezien bij volwassenen (White & Kistner, 2011). Om te begrijpen hoe agressief gedrag kan ontstaan zal onderzoek worden gedaan naar verschillende vormen van agressief gedrag bij kinderen. Het is belangrijk hier meer kennis over te verkrijgen zodat wanneer er op jonge leeftijd agressie voorkomt, dit vroeg kan worden aangepakt en problemen op latere leeftijd voorkomen en/of verminderd kunnen worden.

Er zijn verschillende functies van agressie te onderscheiden. Zo wordt er in de

literatuur vaak onderscheid gemaakt tussen proactieve en reactieve agressie. Proactieve agressie heeft zijn wortels in de sociale leertheorie (Bandura, 1978) en wordt gezien als opzettelijk gedrag dat wordt gebruikt om een gewenst doel te bereiken (Connor, Steingard, Anderson, & Melloni, 2003). Reactieve agressie heeft zijn oorsprong in het frustratie-agressiemodel (Berkowitz, 1989) en wordt gedefinieerd als een boze, defensieve reactie op dreiging, frustratie of provocatie (Connor et al., 2003). Uit onderzoek blijkt dat kinderen die proactieve agressie laten zien, informatie op een andere manier verwerken dan kinderen die reactieve agressie laten zien. Kinderen die proactieve agressie laten zien evalueren agressieve uitingen namelijk op een positievere manier, terwijl kinderen die reactieve agressie laten zien ambivalent gedrag eerder als vijandig evalueren (Crick & Dodge, 1996).

Een factor die gerelateerd lijkt te zijn aan zowel proactieve als reactieve agressie is het zelfbeeld. Wanneer er sprake is van een instabiel zelfbeeld kunnen bedreigingen van het ego namelijk leiden tot extreem boze of vijandige reacties (Paradise & Kernis, 2002). Een instabiel zelfbeeld houdt in dat er een kwetsbare zelfwaardering is die voortdurend versterkt, beschermd en gevalideerd moet worden door zichzelf beschermende of versterkende strategieën (Kernis, 2005). Een instabiel zelfbeeld kan tot stand komen doordat er een verschil bestaat in hoe een kind zichzelf ziet en hoe anderen het kind zien. Deze discrepantie brengt interpersoonlijke moeilijkheden met zich mee die kunnen leiden tot agressief gedrag (Perez, Vohs, & Joiner, 2005). Wanneer iemand bijvoorbeeld een onrealistisch positief zelfbeeld heeft, is de kans groter dat deze persoon negatieve feedback krijgt uit de omgeving en hier agressief op reageert (Perez et al., 2005). Kinderen die agressief gedrag laten zien, proberen op deze manier hun zelfbeeld te verhullen of te verdedigen met agressief gedrag (Bushman et al., 2009).

Met betrekking tot de relatie tussen een instabiel zelfbeeld en agressie zijn er tegenstellingen terug te vinden in de literatuur. Zo is er veel onderzoek waaruit blijkt dat een laag zelfbeeld zou leiden tot het vertonen van agressief gedrag (Carr, 1999; Heide, 1997; Kaplan, 1975; Keith, 1984). Daarentegen zijn er ook studies bekend waarin werd gevonden dat juist een hoog zelfbeeld bij bedreiging van het ego zorgt voor agressief gedrag en werd er geen bewijs gevonden dat een laag zelfbeeld ten grondslag zou liggen aan agressief gedrag (Thomaes, Bushman, Stegge, & Olthof, 2008). Tenslotte is er ook onderzoek waarin naar voren is gekomen dat zowel een hoog als een laag zelfbeeld beide geassocieerd zijn met agressie (Perez et al., 2005). Het zou kunnen dat er zulke tegenstrijdige resultaten worden gevonden, omdat er in de relatie tussen het zelfbeeld en agressief gedrag tot op heden weinig rekening gehouden is met de functie van agressie. Mogelijk laten kinderen met een hoog

zelfbeeld vooral proactieve agressie zien om hun onrealistisch hoge zelfbeeld te beschermen, terwijl kinderen met een onrealistisch laag zelfbeeld misschien juist meer reactieve agressie laten zien omdat zij niet weten hoe zij moeten reageren in sociale situaties. Het is op dit moment echter onduidelijk hoe het zelfbeeld zich verhoudt tot reactieve en proactieve agressie. Het doel van dit onderzoek zal dan ook zijn om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen het zelfbeeld en de verschillende functies van agressie, om hiermee mogelijk ook de relatie tussen het zelfbeeld en agressie in het algemeen te kunnen verduidelijken. In het huidige onderzoek zal worden gekeken hoe het zelfbeeld gerelateerd is aan de verschillende functies van agressie bij basisschoolleerlingen. Daarnaast zal onderzoek worden gedaan naar hoe de discrepantie tussen hoe een kind zichzelf ziet en hoe anderen het kind zien zich verhoudt tot de verschillende functies van agressie. Dit zal onderzocht worden bij kinderen, omdat uit eerder onderzoek naar voren komt dat er een grotere kans is op ernstig en persistent agressief en antisociaal gedrag bij adolescenten wanneer er tijdens de kindertijd al agressief gedrag wordt gezien (Barry & Lochman, 2002).

Op basis van eerdere literatuur wordt verwacht dat kinderen met een hoog zelfbeeld met name proactieve agressie zullen laten zien. Uit onderzoek van Crick en Dodge (1996) komt namelijk naar voren dat kinderen die proactieve agressie vertonen, meer vertrouwen hebben in hun vermogen om zich agressief te uiten. Bij kinderen met een laag zelfbeeld wordt daarentegen juist met name reactieve agressie verwacht. Dit is gebaseerd op eerdere literatuur waaruit blijkt dat kinderen die minder vriendjes hebben, kinderen die meer negatieve ouder-kind interacties hebben en kinderen die vaker worden afgewezen bij leeftijdsgenoten meer reactieve agressie laten zien (Hubbard et al., 2002; Vitaro, Brendgen, & Tremblay, 2002).

Wanneer er wordt gekeken naar de discrepantie tussen hoe kinderen zichzelf zien en hoe anderen hun zien, wordt op basis van onderzoek verwacht dat kinderen met een onrealistisch hoog zelfbeeld (hoog zelfbeeld, lage acceptatie door leeftijdsgenoten) meer proactieve agressie laten zien, met als doel hun zelfbeeld te verdedigen (Orbio de Castro, Brendgen, Boxtel, Vitaro, & Schapers, 2007; Perez et al., 2005). Kinderen die een onrealistisch laag zelfbeeld hebben (laag zelfbeeld, hoge acceptatie door leeftijdsgenoten) worden verwacht juist meer reactieve agressie te laten zien (White & Kistner, 2011).

Methode

Deelnemers

In de huidige studie is gebruik gemaakt van data uit een grote nationale studie waarin

het effect van verschillende antipestprogramma's is onderzocht (Orobio de Castro et al., 2018). Scholen door heel Nederland werden doormiddel van brieven en via de telefoon geworven. Er hebben in totaal 147 scholen in Nederland met 9314 leerlingen deelgenomen aan het onderzoek, waarvan 50,8% jongens ($n = 4734$) en 49,2% meisjes ($n = 4582$). De gemiddelde leeftijd tijdens T1 was 10.53 jaar ($SD = 1.46$). Van de 9314 deelnemers is uiteindelijk 93,5% meegenomen in de uiteindelijke analyse ($N = 8708$), omdat er geen toestemming werd gegeven of er sprake was van absentie tijdens T1.

Materiaal

Om *proactieve en reactieve agressie* in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van twee vragen uit een sociometrievragenlijst waarmee sociale relaties in kaart worden gebracht. Met betrekking tot proactieve agressie was de vraag: 'Sommige kinderen proberen een doel te bereiken met agressief gedrag. Deze kinderen pesten, schoppen of slaan, of bedreigen andere kinderen om daarmee hun zin te krijgen of de baas te zijn. Welke klasgenoten doen dit?'. Met betrekking tot reactieve agressie was de vraag: 'Sommige kinderen voelen zich snel bedreigd of aangevallen door anderen. Ook al bedoelen anderen dit niet altijd zo. Deze kinderen vinden het moeilijk om rustig te blijven en reageren kwaad, gaan schelden of beginnen met vechten. Welke klasgenoten doen dit?'. Op basis van deze vragen werden vier variabelen berekend: aantal gegeven nominaties, aantal ontvangen nominaties, proportie van gegeven nominaties, proportie van ontvangen nominaties. Voor de huidige studie is alleen de proportiescore voor ontvangen nominaties gebruikt. Deze proportiescores is berekend door per item het aantal ontvangen nominaties te delen door het aantal deelnemende kinderen in een klas min één (Cillessen & Mayeux, 2004).

Om het *zelfbeeld en zelf gerapporteerde acceptatie* in kaart te brengen werd er gebruik gemaakt van de Competentie-Beleving Schaal voor Kinderen van 8-12 jaar (CBSK; Veerman, Straathof, & Treffers, 1994). De CBSK bestaat uit 12 vragen met betrekking tot het zelfbeeld en de zelf gerapporteerde acceptatie. Zowel zelfbeeld (bijv.: 'Ik ben erg blij met hoe ik ben') als zelf gerapporteerde acceptatie (bijv.: 'Ik ben veel samen met andere kinderen') werden gemeten aan de hand van zes vragen. Deze vragen konden worden beantwoord aan de hand van een vijfpunt Likert schaal (1 = *Helemaal niet waar*, 5 = *Helemaal waar*). Voor de CBSK gold een Cronbach's alpha van .79. Binnen de scores op de CBSK werden er twee groepen gemaakt: een groep die minstens één standaarddeviatie beneden het gemiddelde scoort (lage score op zelfbeeld) en een groep die minstens één standaarddeviatie boven het gemiddelde scoort (hoge score op zelfbeeld).

Naast de zelf gerapporteerde acceptatie werd ook de *acceptatie gerapporteerd door leeftijdsgenoten* in kaart gebracht. De acceptatie gerapporteerd door leeftijdsgenoten werd gemeten aan de hand van een sociometrie vragenlijst, door middel van de vraag ‘Welke klasgenoten vind je het meest aardig?’. Op basis van deze vraag werden weer vier variabelen berekend: aantal gegeven nominaties, aantal ontvangen nominaties, proportie gegeven nominaties, proportie ontvangen nominaties. In de huidige studie is alleen de proportiescore van ontvangen nominaties gebruikt, deze werd ook hier berekend door per item het aantal ontvangen nominaties te delen door het aantal deelnemende kinderen in een klas min één (Cillessen & Mayeux, 2004). Ook binnen de scores op de gerapporteerde acceptatie werden er twee groepen gemaakt: een groep die minstens één standaarddeviatie beneden het gemiddelde scoort (lage score op acceptatie door leeftijdsgenoten) en een groep die minstens één standaarddeviatie boven het gemiddelde scoort (hoge score op acceptatie door leeftijdsgenoten).

Tenslotte werd er een nieuwe variabele berekend aan de hand van zowel de score op zelfbeeld als de acceptatie gerapporteerd door leeftijdsgenoten. Deze discrepantiescore bestaat uit de verschilscore tussen het zelfbeeld/zelf gerapporteerde acceptatie en de acceptatie gerapporteerd door leeftijdsgenoten. Binnen de discrepantiescore is er onderscheid gemaakt tussen een groep die een sterk negatieve discrepantiescore heeft (onrealistisch negatief zelfbeeld) en een groep die een sterk positieve discrepantiescore heeft (onrealistisch positief zelfbeeld). De groep met een onrealistisch negatief zelfbeeld scoort minstens één standaarddeviatie beneden het gemiddelde, terwijl de groep met een onrealistisch positief zelfbeeld minstens één standaarddeviatie boven het gemiddelde scoort.

Procedure

Zowel de scholen als de leraren werd gevraagd actief toestemming te geven voor het onderzoek. Daarnaast kregen de ouders een brief waarin het doel en de procedure van het onderzoek werden beschreven, ook wel passieve toestemming genoemd. Tevens werd in de brief aangegeven dat de ouders konden reageren indien zij hun kind wilden excluderen uit het onderzoek, dit is gedaan door 71 ouders. De kinderen werden onder schooltijd gevraagd een online vragenlijst in te vullen van 45 minuten. Aan de hand van video's werden de kinderen geïnformeerd over het doel en de opbouw van het onderzoek. Aan de deelnemers werd gevraagd toestemming te geven aan het begin van de vragenlijst. Geen van de deelnemers weigerde de vragenlijst in te vullen tijdens of voorafgaand aan het onderzoek. De deelnemers waren er van op de hoogte dat er anoniem en vertrouwelijk met de data wordt omgegaan.

Daarnaast werd gevraagd de antwoorden voor zichzelf te houden en de vragen naar waarheid in te vullen. Het was niet toegestaan om tijdens de testafname te praten met andere klasgenoten, echter konden er wel vragen worden gesteld aan de leerkrachten en kon op elk moment worden gestopt met het onderzoek.

Twee derde van de scholen werd willekeurig ingedeeld in de interventieconditie, waarin er een van de antipestprogramma's werd uitgevoerd op de school. Een derde van de scholen werd ingedeeld in de wachtlijst controleconditie. De dataverzameling heeft op twee momenten plaatsgevonden: aan het begin van het schooljaar voor de start van de interventie (T1: september-oktober 2016) en op het einde van het schooljaar (T2: juni-juli 2017). In het huidige onderzoek zal alleen de data van T1 worden gebruikt, omdat het effect van de tussentijds geïmplementeerde interventie niet relevant is voor de onderzoeksvraag.

Data-analyse

De data van het onderzoek werd ingevoerd in Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), waar deze vervolgens verder is geanalyseerd. Ten eerste zijn er gemiddelden berekend voor de demografische gegevens van de proefpersonen en werden de correlaties tussen de variabelen in kaart gebracht. Vervolgens zijn er verschillende onafhankelijke t-toetsen uitgevoerd om de verschillen tussen groepen met elkaar te vergelijken met betrekking tot proactieve en reactieve agressie. Zo zijn er onafhankelijke t-toetsen gedaan met de groepen die laag scoren op zelfbeeld, hoog scoren op zelfbeeld, laag scoren op acceptatie door leeftijdsgenoten en hoog scoren op acceptatie door leeftijdsgenoten. Daarnaast werden er twee multipale regressieanalyses uitgevoerd met reactieve en proactieve agressie als afhankelijke variabelen (kwantitatief) en zelfbeeld, acceptatie door leeftijdsgenoten en de interactie hiertussen als onafhankelijke variabelen (kwantitatief). Tenslotte werd er een nieuwe variabele berekend in de vorm van een verschilscore tussen de zelf gerapporteerde acceptatie en de acceptatie gerapporteerd door leeftijdsgenoten. Er zijn hiermee twee onafhankelijke t-toetsen uitgevoerd waar de groepen met een onrealistisch negatief en een onrealistisch positief zelfbeeld met elkaar werden vergeleken met betrekking tot zowel proactieve als reactieve agressie.

Resultaten

Beschrijvende Statistiek

In Tabel 1 zijn de gemiddelden, standaarddeviaties en correlaties weergegeven voor

zelfbeeld, acceptatie door leeftijdsgenoten, reactieve agressie en proactieve agressie ($N = 8708$). Er bleek een significant positief verband te zijn tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten ($r = .20, p < .001$). Daarnaast bleek zelfbeeld een significant negatief verband te hebben met zowel proactieve als reactieve agressie ($r = -.09, p < .001$; $r = -.16, p < .001$). Acceptatie door leeftijdsgenoten bleek een significant positief verband te hebben met proactieve agressie ($r = .19, p < .001$) en een significant negatief verband met reactieve agressie ($r = -.22, p < .001$). Tenslotte laten de resultaten een significant positief verband zien tussen proactieve en reactieve agressie ($r = .68, p < .001$).

Tabel 1

Correlaties Zelfbeeld, Acceptatie door leeftijdsgenoten, Reactieve agressie en Proactieve agressie

	1.	2.	3.	4.	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Zelfbeeld	-				4.06	.66
2. Acceptatie door leeftijdsgenoten	.20*	-			.32	.15
3. Proactieve agressie	-.09*	.19*	-		.05	.10
4. Reactieve agressie	-.16*	-.22*	.68*	-	.07	.12

Note., * $p < .001$

Analyses

Om in kaart te brengen of kinderen met een bovengemiddeld laag ($N = 1420$) dan wel hoog zelfbeeld ($N = 1389$) verschillen in de mate van reactieve en proactieve agressie zijn er twee onafhankelijke t-toetsen uitgevoerd waarbij er een significant verschil in gemiddelden werd vastgesteld.

Voor proactieve agressie bleek uit de onafhankelijke t-toets dat de groep die een lage score heeft op zelfbeeld significant verschilt van de groep die een hoge score heeft op zelfbeeld wat betreft proactieve agressie ($t = 7.56, p < .001$). Kinderen met een laag zelfbeeld ($M = .07, SD = .12$) laten gemiddeld meer proactieve agressie zien dan kinderen met een hoog zelfbeeld ($M = .04, SD = .08$).

Voor reactieve agressie bleek uit de onafhankelijke t-toets dat de groep met een lage score op zelfbeeld significant verschilt van de groep met een hoge score op zelfbeeld ($t = 12.68, p < .001$). Kinderen met een laag zelfbeeld ($M = .11, SD = .16$) laten gemiddeld ook

meer reactieve agressie zien dan kinderen met een hoog zelfbeeld ($M = .05$, $SD = .10$).

Daarnaast is er onderzocht of kinderen met een lage ($N = 1420$) dan wel hoge acceptatie door leeftijdsgenoten ($N = 1389$) verschillen in de mate van reactieve en proactieve agressie. Uit de onafhankelijke t-toetsen bleek een significant verschil in gemiddelden.

Zo werd er voor proactieve agressie gevonden dat de groep die een lage score heeft op acceptatie door leeftijdsgenoten significant verschilt van de groep die een hoge score heeft op acceptatie door leeftijdsgenoten ($t = 15.35$, $p < .001$). Kinderen die een lage acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen ($M = .09$, $SD = .13$) laten gemiddeld meer proactieve agressie zien dan kinderen die een hoge acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen ($M = .03$, $SD = .06$).

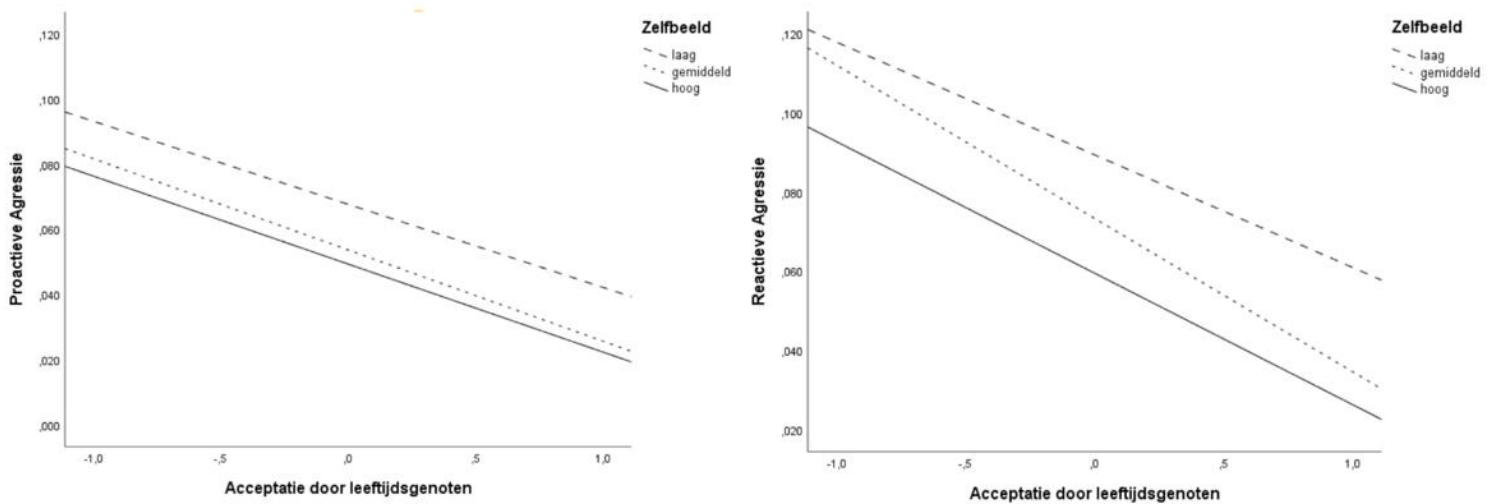
Voor reactieve agressie bleek uit de onafhankelijke t-toets dat de groep met een lage score op acceptatie door leeftijdsgenoten significant verschilt van de groep met een hoge score op acceptatie door leeftijdsgenoten ($t = 17.99$, $p < .001$). Kinderen die een lage acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen ($M = .13$, $SD = .17$) laten gemiddeld ook meer reactieve agressie zien dan kinderen die een hoge acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen ($M = .04$, $SD = .08$).

Vervolgens is er een multiële regressie analyse uitgevoerd om te onderzoeken of proactieve en reactieve agressie voorspeld kunnen worden uit zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten. Binnen deze multiële regressie analyse is er behalve naar deze twee variabelen, ook onderzoek gedaan naar de interactie tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten.

Met betrekking tot proactieve agressie bleek uit de multiële regressie analyse ($N = 8707$) dat zowel zelfbeeld, de acceptatie door leeftijdsgenoten als de interactie tussen deze twee variabelen significant voorspellend zijn voor proactieve agressie ($F(3, 8704) = 177.38$, $p < .001$, $R^2 = .40$). De bijbehorende B-gewichten voor zowel zelfbeeld ($B = -.05$, $p < .001$) als acceptatie door leeftijdsgenoten ($B = -.18$, $p < .001$) zijn significant. Gezien de negatieve B-gewichten betekent dit dat hoe lager het zelfbeeld en de acceptatie door leeftijdsgenoten zijn, hoe hoger de proactieve agressie. Daarnaast bleek ook het B-gewicht voor de interactie tussen zelfbeeld en acceptatie significant te zijn ($B = .02$, $p < .05$). Dit betekent dat proactief agressief gedrag het minst voorkomt wanneer er sprake is van een hoog zelfbeeld in combinatie met hoge acceptatie door leeftijdsgenoten. Andersom geldt dan ook dat proactieve agressie het meest voorkomt wanneer er sprake is van een laag zelfbeeld in combinatie met lage acceptatie door leeftijdsgenoten (Zie Figuur 1).

Met betrekking tot reactieve agressie bleek uit de multiële regressieanalyse ($N =$

8707) dat zowel zelfbeeld, de acceptatie door leeftijdsgenoten als de interactie tussen deze twee variabelen significante voorspellers zijn voor reactieve agressie ($F(3, 8704) = 216.58, p < .001, R^2 = .69$). De bijbehorende B-gewichten voor zowel zelfbeeld ($B = -.10, p < .001$) als acceptatie door leeftijdsgenoten ($B = -.21, p < .001$) zijn significant. Dit betekent dat hoe lager het zelfbeeld en de acceptatie door leeftijdsgenoten zijn, hoe hoger de reactieve agressie is. Daarnaast bleek ook het B-gewicht voor de interactie tussen zelfbeeld en acceptatie significant te zijn ($B = .07, p < .001$). Deze interactie laat zien dat reactieve agressie het minst voorkomt wanneer er sprake is van een hoog zelfbeeld in combinatie met een hoge acceptatie door leeftijdsgenoten. Reactief agressief gedrag komt het meest voor wanneer er sprake is van een laag zelfbeeld in combinatie met een lage acceptatie door leeftijdsgenoten (Zie Figuur 1).

Figuur 1. De interactie tussen Zelfbeeld en Acceptatie door leeftijdsgenoten voor zowel Reactieve als Proactieve agressie.

Vervolgens is er een nieuwe variabele gemaakt die bestaat uit de discrepantiescore tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten. Deze discrepantiescore laat het verschil zien tussen het eigen zelfbeeld van kinderen en de mate waarin ze geaccepteerd worden door leeftijdsgenoten.

Middels een lineaire regressie analyse is onderzocht of proactieve agressie voorspeld kan worden uit de bovengenoemde discrepantiescore. De discrepantie tussen het zelfbeeld van leerlingen en de acceptatie door leeftijdsgenoten blijkt significant voorspellend te zijn voor proactieve agressie ($F(1, 8706) = 59.16, p < .001, R^2 = .01$). Daarnaast blijkt het B-gewicht van de discrepantiescore significant te zijn ($B = .08, p < .001$). Dit betekent dat bij een grotere discrepantie tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten er sprake is van meer proactieve agressie.

Daarnaast is er ook een lineaire regressie analyse uitgevoerd waarin reactieve agressie werd voorspeld uit deze discrepantiescore. Hieruit bleek dat de discrepantiescore significant voorspellend is voor reactieve agressie ($F(1, 8706) = 23.58, p < .001, R^2 = .003$). Daarnaast blijkt het B-gewicht voor de discrepantiescore significant te zijn ($B = .05, p < .001$). Dit betekent dat bij een grotere discrepantie tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten, er sprake is van meer reactieve agressie.

Tenslotte zijn door middel van twee onafhankelijke t-toetsen de groepen met een onrealistisch negatief zelfbeeld ($N = 1369$) en een onrealistisch positief zelfbeeld ($N = 1371$) met elkaar vergeleken op zowel proactieve als reactieve agressie.

Met betrekking tot proactieve agressie bleek uit de eerste onafhankelijke t-toets dat de groep met een onrealistisch negatief zelfbeeld significant verschilt van de groep met een onrealistisch positief zelfbeeld ($t = -7.99, p < .001$). Kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld ($M = .07, SD = .11$) laten gemiddeld meer proactieve agressie zien dan kinderen met een onrealistisch negatief zelfbeeld ($M = .04, SD = .07$).

Ook met betrekking tot reactieve agressie kwam uit de onafhankelijke t-toets naar voren dat de groep met een onrealistisch negatief zelfbeeld significant verschilt van de groep met een onrealistisch positief zelfbeeld ($t = -5.53, p < .001$). Kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld ($M = .09, SD = .14$) laten gemiddeld meer reactieve agressie zien dan kinderen met een onrealistisch negatief zelfbeeld ($M = .06, SD = .11$).

Discussie

Het doel van de huidige studie was om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen het zelfbeeld en de verschillende functies van agressie bij basisschoolleerlingen. Uit de resultaten komt naar voren dat kinderen met een laag zelfbeeld zowel meer proactieve als reactieve agressie laten zien in vergelijking met kinderen met een hoog zelfbeeld. Daarnaast blijken kinderen die lage acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen zowel meer proactieve als reactieve agressie te laten zien in vergelijking met kinderen die hoge acceptatie door leeftijdsgenoten verkrijgen. Tevens bleek dat het samen voorkomen van een laag zelfbeeld en lage acceptatie door leeftijdsgenoten voorspellend is voor zowel proactieve als reactieve agressie. Tenslotte blijkt een grotere discrepantie tussen hoe het kind zichzelf ziet (zelfbeeld) en hoe leeftijdsgenoten het kind zien (acceptatie) voorspellend te zijn voor zowel proactieve als reactieve agressie. Meer specifiek komt uit de resultaten naar voren dat kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld in vergelijking met kinderen met een onrealistisch negatief

zelfbeeld zowel meer proactieve als reactieve agressie laten zien.

Uit de gevonden resultaten komt naar voren dat kinderen met een laag zelfbeeld en een lage acceptatie door leeftijdsgenoten de meeste agressie laten zien. De combinatie tussen zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten blijkt dus van toegevoegde waarde. Kinderen waarbij een laag zelfbeeld samen voorkomt met een lage acceptatie door leeftijdsgenoten laten namelijk zowel meer proactieve als reactieve agressie zien. Het gevonden resultaat dat een laag zelfbeeld leidt tot zowel meer proactief als reactief agressief gedrag komt overeen met eerder onderzoek waaruit is gebleken dat een laag zelfbeeld de basis is voor verschillende probleemgedragingen, waaronder agressief gedrag (Ostrowsky, 2010). Zo zijn er verschillende theoretische redenen te geven waarom een laag zelfbeeld zorgt voor meer agressiviteit. Ten eerste zouden kinderen met een laag zelfbeeld zichzelf mogelijk beschermen tegen schaamtegevoelens door anderen te beschuldigen van hun problemen en mislukkingen, door middel van agressief gedrag. Daarnaast bleek uit het reviewartikel van Ostrowsky (2010) dat kinderen met een laag zelfbeeld de behoefte kunnen voelen hun zelfbeeld te verhogen door middel van aandacht zoekend gedrag, in de vorm van agressie. Kinderen met een laag zelfbeeld laten in bovenstaande gevallen agressief gedrag zien om hiermee een groter gevoel van macht en onafhankelijkheid te creëren. In het huidige onderzoek wordt echter duidelijk dat naast zelfbeeld, ook een lage acceptatie door leeftijdsgenoten een belangrijke factor is in het vertonen van agressief gedrag. Naast kind-factoren, zoals het zelfbeeld, blijken dus ook omgevingsfactoren van belang te zijn in het tot stand komen van agressief gedrag (Sameroff, 1990). Concluderend kan worden gesteld dat kinderen die een laag zelfbeeld hebben in combinatie met een lage acceptatie door leeftijdsgenoten kunnen worden gezien als 'risicokinderen'. Deze kinderen laten namelijk in vergelijking met kinderen met andere scores op zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten zowel de meeste proactieve als reactieve agressie zien.

In tegenstelling tot de vooraf geformuleerde hypothese kwam in het huidige onderzoek naar voren dat kinderen met een laag zelfbeeld in vergelijking met kinderen met een hoog zelfbeeld zowel meer proactieve als reactieve agressie laten zien. Dit is mogelijk te verklaren doordat de hypothese dat kinderen met een hoog zelfbeeld meer proactieve agressie laten zien, opgesteld is op basis van onderzoek van Crick & Dodge (1996) waaruit bleek dat kinderen die proactieve agressie vertonen meer vertrouwen hebben in hun agressieve uitingen. Ondanks dat het hebben van meer vertrouwen in de agressieve uitingen van kinderen blijkt samen te hangen met proactieve agressie, is dit niet gelijk te stellen aan het hebben van een hoog zelfbeeld. Vertrouwen hebben in het vermogen om zich agressief te uiten kan mogelijk

een rol spelen in het vertonen van agressief gedrag maar het zelfbeeld bestaat uit meer aspecten dan slechts dit vertrouwen, zoals ook de evaluatie van de eigen persoon (Meulen, 1993). Een andere verklaring voor de relatie tussen een laag zelfbeeld en proactieve agressie, zou kunnen zijn dat niet alleen kinderen met een hoog zelfbeeld proactieve agressie zouden laten zien om hun (onrealistisch) hoge zelfbeeld te beschermen (Orobio de Castro et al., 2007; Perez et al., 2005), maar dat ook kinderen met een laag zelfbeeld proactieve agressie kunnen vertonen om hun zelfbeeld te beschermen. Uit het reviewartikel van Ostrowsky (2010) blijkt namelijk dat kinderen met een laag zelfbeeld ook agressief gedrag kunnen vertonen om zichzelf te beschermen tegen gevoelens van schaamte of mislukking. Mogelijk kan proactieve agressie ook bij kinderen met een laag zelfbeeld een hulpmiddel zijn om zichzelf te beschermen tegen deze negatieve gevoelens en werkt het inzetten van agressie als beschermingsmiddel niet alleen wanneer er sprake is van een hoog zelfbeeld. Dit zou kunnen verklaren waarom er werd gevonden dat kinderen met een laag zelfbeeld in vergelijking met kinderen met een hoog zelfbeeld meer proactieve agressie laten zien.

De gevonden resultaten komen daarentegen wel overeen met onderzoek van Perez en collega's (2005), waaruit bleek dat een discrepantie tussen hoe kinderen zichzelf zien en hoe anderen hun zien leidt tot agressief gedrag. Een dergelijke discrepantie tussen het zelfbeeld en acceptatie door anderen zorgt voor een onrealistisch zelfbeeld, wat kan leiden tot interpersoonlijke moeilijkheden die agressief gedrag met zich mee kunnen brengen. Dit werd terug gezien in het huidige onderzoek, waarin naar voren kwam dat een discrepantie tussen het zelfbeeld en hoe anderen jou zien samenhangt met het vertonen van zowel proactieve als reactieve agressie. Daarnaast werd op basis van eerder onderzoek (Orobio de Castro et al., 2007; Perez et al., 2005; White & Kistner, 2011) verwacht dat een onrealistisch positief zelfbeeld geassocieerd zou zijn met proactieve agressie en een onrealistisch negatief zelfbeeld daarentegen met reactieve agressie. In tegenstelling tot de vooraf geformuleerde hypothese kwam in het huidige onderzoek naar voren dat kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld zowel meer proactieve als reactieve agressie laten zien in vergelijking met kinderen met een onrealistisch negatief zelfbeeld. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het gebruikte meetinstrument niet genoeg differentieert tussen de verschillende functies van agressie. In het huidige onderzoek zijn proactieve en reactieve agressie beide in kaart gebracht doormiddel van een sociometrie vragenlijst. Uit onderzoek blijkt dat de methoden die vaak gebruikt worden om de functies van agressie in kaart te brengen (zelfrapportage, rapportage door leeftijdsgenoten en rapportage door leerkrachten) zorgen voor hoge onderlinge correlaties (Card & Little, 2006). Wanneer er sprake is van een hoge onderlinge

correlatie tussen de verschillende functies van agressie is de kans op differentiële relaties met zelfbeeld en acceptatie door leeftijdsgenoten klein. In het huidige onderzoek blijken proactieve en reactieve agressie sterk met elkaar gecorreleerd te zijn ($r = .68$) waardoor de kans klein is dat één functie van agressie samenhangt met een variabele, zonder dat de andere functie hierbij betrokken is. Deze hoge onderlinge correlatie kan mogelijk verklaren waarom kinderen met een onrealistisch positief zelfbeeld zowel meer proactieve als reactieve agressie laten zien. Het inzetten van andere onderzoeksmethoden is nodig om een duidelijker onderscheid te maken tussen samenhang met proactieve of reactieve agressie (Card & Little, 2006).

Er zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen bij het huidige onderzoek. Ten eerste is het uitgevoerde onderzoek niet experimenteel, omdat er geen manipulatie van de variabelen heeft plaatsgevonden. Hierdoor kan er niet worden gesproken van causaliteit (Johnson, 2001). Dit betekent dat er niet met zekerheid kan worden gesteld dat bijvoorbeeld een laag zelfbeeld leidt tot het vertonen van meer proactieve en reactieve agressie, of dat het vertonen van proactieve en reactieve agressie leidt tot een lager zelfbeeld. Omdat er geen sprake is van causaliteit moet er voorzichtig worden omgegaan met de richting van het gevonden effect. Daarnaast is de data cross-sectioneel. Het gebruik van dit onderzoeksdesign is beperkt doordat er maar op één tijdstip metingen hebben plaatsgevonden. Een laatste tekortkoming binnen het huidige onderzoek is dat er enkel gebruik is gemaakt van een sociometrievragenlijst om agressie in kaart te brengen, wat een indirecte meetmethode betreft. De resultaten van de studie zouden sterker zijn geweest als de proactieve en reactieve agressie aan de hand van directe metingen in kaart werden gebracht. Hoewel er voordelen zitten aan het gebruik van sociometrievragenlijsten, zoals de hoeveelheid informanten, zou een directe meetmethode, zoals observatie of zelfrapportage, of een aanvullende meetmethode, zoals leerkrachtrapportage, de gevonden resultaten versterken. Op basis van het reviewartikel van Card en Little (2006) gaat de voorkeur uit naar observatie als meetmethode, om eerder genoemde hoge onderlinge correlaties tussen de verschillende functies van agressie te voorkomen.

Naast het inzetten van observatie om agressief gedrag in kaart te brengen zou een suggestie voor vervolgonderzoek kunnen zijn om longitudinaal onderzoek te doen. In het huidige onderzoek was er sprake van cross-sectionele data, echter is er longitudinaal onderzoek nodig om de relatie tussen het zelfbeeld en de verschillende functies van agressie verder te onderzoeken. Op dit moment is de stabiliteit van proactieve en reactieve agressie namelijk nog onduidelijk omdat er slechts enkele longitudinale onderzoeken zijn gedaan naar

de functies van agressief gedrag (Vitaro et al., 2002). Naast het doen van longitudinaal onderzoek, zou er in vervolgonderzoek kunnen worden gekeken naar een mogelijke non-lineaire relatie tussen zelfbeeld en agressief gedrag. Er is namelijk enig bewijs uit eerder onderzoek dat de relatie tussen het zelfbeeld en agressief gedrag mogelijk geen lineaire relatie betreft (Ostrowsky, 2010). Zo bleek uit onderzoek van Webster (2007) naar de relatie tussen zelfbeeld en fysieke agressie dat er sprake was van een omgekeerde U-vorm, waarbij de relatie tussen zelfbeeld en fysieke agressie negatiever wordt naarmate het zelfbeeld hoger is. Perez en collega's (2005) vonden daarentegen dat zelfbeeld een curvi-lineaire relatie heeft met agressie. Dit zou betekenen dat mensen met een heel laag en heel hoog zelfbeeld een grotere kans hebben agressief gedrag te vertonen dan mensen die een gemiddeld zelfbeeld rapporteren. Deze tegenstrijdige resultaten geven aanleiding voor verder onderzoek naar mogelijke non-lineaire relaties tussen zelfbeeld en agressief gedrag.

Het huidige onderzoek heeft in kaart gebracht hoe de verschillende niveaus van het zelfbeeld en de acceptatie door leeftijdsgenoten zich tot elkaar en bovendien in relatie tot de verschillende functies van agressie verhouden. Naast dat dit onderzoek nieuwe handvatten voor vervolgonderzoek aanreikt, kunnen de bevindingen ook van grote waarde zijn binnen het verminderen of voorkomen van agressief gedrag onder basisschoolleerlingen. Gezien de uitkomst dat kinderen die een laag zelfbeeld hebben in combinatie met lage acceptatie door leeftijdsgenoten de grootste kans hebben agressief gedrag te vertonen, kan er worden gesproken van een risicogroep waar extra aandacht aan moet worden besteedt. Deze kennis kan van veel waarde zijn binnen onder andere preventieprogramma's voor agressief gedrag onder basisschoolleerlingen. In huidige programma's wordt vaak preventief hulp geboden aan risicogroepen die gedefinieerd worden op basis van een lage sociaaleconomische status of hoge criminaliteit (Hahn et al., 2007). Naast deze omgevingsfactoren, waaronder ook acceptatie door leeftijdsgenoten, blijken ook persoonlijke factoren zoals het zelfbeeld een rol te spelen in het vertonen van zowel proactief als reactief agressief gedrag. Enkel focussen op omgevingsfactoren is dus niet genoeg, het is ook zeker van belang factoren binnen het kind mee te nemen in deze programma's wanneer het doel is agressie te voorkomen of verminderen.

Referentielijst

- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication*, 28, 12-29. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1978.tb01621.x>
- Barry, T. D., & Lochman, J. E. (2002). Behavioural assessment: principle over practice? *PsycCRITIQUES*, 47, 145-148. <https://doi.org/10.1037/001072>
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59-73. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.59>
- Bushman, B. J., Baumeister, R. F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S., & West, S. G. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality*, 77, 427-446. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00553.x>
- Card, N. A., & Little, T. D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavioural Development*, 30, 466-480. <https://doi.org/10.1177/0165025406071904>
- Carr, A. (1999). *The handbook of child and adolescent clinical psychology: A contextual approach*. London, England: Routledge.
- Cillessen, A. H. N., & Mayeux, L. (2004). From censure to reinforcement: Developmental changes in the association between aggression and social status. *Child Development*, 75, 521-530. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00660.x>
- Connor, D. F., Steingard, R. J., Anderson, J. J., & Melloni, R. H. (2003). Gender differences in reactive and proactive aggression. *Child Psychiatry and Human Development*, 33, 279-294. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1023084112561>
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 933-1002. <http://dx.doi.org/10.2307/1131875>
- Hahn, R., Fuqua-Whitley, D., Wethington, H., Lowy, J., Crosby, A., Fullilove, M., . . . Dahlberg, L. (2007). Effectiveness of universal school-based programs to prevent violent and aggressive behaviour: A systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 33, 114-129. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2007.04.012>

- Heide, K. M. (1997). Juvenile homicide in America: How can we stop the killing? *Behavioral Sciences and the Law*, *15*, 203-220. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0798\(199721\)15:2%3C203::AID-BSL270%3E3.0.CO;2-9](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0798(199721)15:2%3C203::AID-BSL270%3E3.0.CO;2-9)
- Hubbard, J. A., Smithmeyer, C. M., Ramsden, S. R., Parker, E. H., Flanagan, K. D., Dearing, K. F., . . . Simons, R. F. (2002). Observational psychological, and self-report measures of children's anger: Relations to reactive versus proactive aggression. *Child Development*, *71*, 1101-1118. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00460>
- Johnson, B. (2001). Toward a new classification of nonexperimental quantitative research. *Educational Researcher*, *30*, 3-13. <https://doi.org/10.3102%2F0013189X030002003>
- Kaplan, H. B. (1975). *Self-attitudes and deviant behavior*. Pacific Palisades, CA: Goodyear.
- Keith, C. R. (1984). *The aggressive adolescent: Clinical Perspectives*. New York, NY US: Free Press.
- Kernis, M. H. (2005). Measuring self-esteem in context: the importance of stability of self-esteem in psychological functioning. *Journal of Personality*, *73*, 1569-1605. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00359.x>
- Loeber, R., & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, *48*, 371-410. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.371>
- Meulen, M. van der. (1993). Zelfbeeld en psychisch functioneren. *Kind en adolescent*, *14*, 94-101. <https://doi.org/10.1007/BF03060513>
- Orobio de Castro, B., Brendgen, M., Boxtel, H. van, Vitaro, F., & Schapers, L. (2007). 'Accept me, or else': disputed overestimation of social competence predicts increases in proactive aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *35*, 165-178. <http://dx.doi.org/10.1007/s10802-006-9063-6>
- Orobio de Castro, B., Mulders, S., Ploeg, R. van der, Onrust, S. A., Berg, Y. H. M. van den, Stoltz, S. E. M. J., . . . Scholte, R. H. J. (2018). Wat werkt tegen pesten? Effectiviteit van kansrijke programma's tegen pesten. Verkregen via <https://www.uu.nl/sites/default/files/eindrapport-wat-werkt-tegen-pestent.pdf>

- Ostrowsky, M. K. (2010). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behavior, 15*, 69-75.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.004>
- Paradise, A. W., & Kernis, M. H. (2002). Self-esteem and psychological well-being: implications of fragile self-esteem. *Journal of Social and Clinical Psychology, 21*, 345-361. <http://dx.doi.org/10.1521/jscp.21.4.345.22598>
- Perez, M., Vohs, K. D., & Joiner, T. E. (2005). Discrepancies between self- and other-esteem as correlates of aggression. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24*, 607-620.
<https://doi.org/10.1521/jscp.2005.24.5.607>
- Sameroff, A. (1990). Neo-environmental perspectives on developmental theory. In R. M. Hodapp, J. A. Burack, & E. Zigler (Eds.), *Issues in the developmental approach to mental retardation* (pp. 93-113).
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/CBO9780511582325.006>
- Thomaes, S., Bushman, B. J., Stegge, H., & Olthof, T. (2008). Trumping shame by blasts of noise: narcissism, self-esteem, shame and aggression in young adolescents. *Child Development, 79*, 1792-1801. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01226.x>
- Veerman, J. W., Straathof, M. A. E., & Treffers, D. A. (1994). *Handleiding Competentie Belevingsschaal voor Kinderen (CBSK)* [Handleiding van de Nederlandse versie van de SPPC].
- Vitaro, F., Brendgen, M., & Tremblay, R. E. (2002). Reactively and proactively aggressive children: Antecedent and subsequent characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43*, 495-505. <http://dx.doi.org/10.1111/1469-7610.00040>
- Webster, G. D. (2007). Is the relationship between self-esteem and physical aggression necessarily U-shaped? *Journal of Research in Personality, 41*, 977-982.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2007.01.001>
- White, B. A., & Kistner, J. A. (2011). Biased self-perceptions, peer rejection, and aggression in children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 39*, 645-656.
<http://dx.doi.org/10.1007/s10802-011-9506-6>